

HARD POLITICS

1. rész

Háromrészes elemzés-sorozatunk, nem kevesebbre vállalkozik, minthogy feltárja az orbáni politika belső lényegét. Ennek első lépcsőfoka a nemzeti érdek természetének kibontása, és az érdek-redukció jelenségének feltárása, mely alapjaiban változtatta meg a kortárs politikát. Részben ez a változás, hívta életre a *hard politics* konstrukcióját, és második rész ennek természetét mutatja be. A harmadik rész pedig azt járja körül, hogy hogyan fest a *hard politics* gyakorlatban.

Érdek és szuverenitás

A hard politics
csatlósai

"Nem hiszem, hogy egy ilyen lépés országunk érdekét szolgálná, vagy összhangban lenne alkotmányunkkal" ezzel a hivatkozással hátrította el Mike Pence, hogy a 25. kiegészítést alkalmazva átvegye a hatalmat Donald Trumptól hivatali idejének utolsó hetében. Végülis a főnöke már beiktatási beszédében leszögezte, hogy "a mai naptól kezdve mindig minden kérdésben Amerika érdeke az első". A kongresszus többsége viszont másként vélekedett arról, hogy mi az érdeke az országnak, ezért került képbe az impeachment-eljárás.

Boris Johnson kilépési beszédében – néhány órával a brexit előtt – a következőket mondta: "ez egy olyan pillanat amikor hajnal hasad és felmegy a függöny egy új felvonás következik be nagyszerű nemzeti színjátékunkban, ezeket az új felhajtalmazásokat, a visszanyert szuverenitást arra használhatjuk, hogy olyan változásokat hozzunk amelyekre az emberek szavaztak, akár a bevándorlás ellenőrzése, akár pedig én szabadkereskedelmi megállapodások megkötése" ... "az összes erőssége ellenére, és az összes minősége ellenére az Európai Unió ötven év alatt olyan irányba fejlődött, amely már nem szolgálja ennek az országnak az érdekeit."

Orbán Viktor tavaly decemberben, a lengyel kormányfővel folytatott egyeztetés után úgy nyilatkozott, hogy "Budapest és Varsó között egyetértés van minden főbb témában, a két ország érdekei egybeesnek, fontosnak tartják az EU alapszerződéseiben foglaltak, a nemzeti érdekek, illetve a Magyarországnak és Lengyelországnak járó pénzügyi források megvédését." ... "a vita nem a pénzügyi forrásokról szól, ez csak másodlagos kérdés, amiért harcolunk, az a nemzeti szuverenitás védelme..."

A három kiválasztott idézet azt mutatja meg, hogyan fest amikor egy sorsfordító folyamat (vélt vagy valós) mozgatórugója a nemzeti érdek, és mi történik, amikor paradigmátikus utelágazáshoz érve, az eltérő érdekértelmezések konfliktusa formálja a történelmet. A három esemény természetesen nem azonos horderejű, a fordulat sem azonos mértékű, de a konfliktus mintázata hasonló, és persze áttételesen össze is függenek egymással.

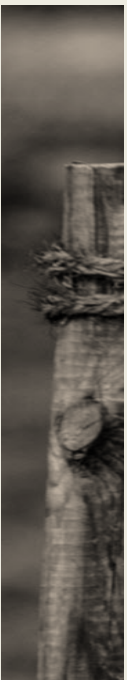
A nemzeti érdekre való hivatkozás gyakorisága – mint azt a mellékelt példák is tanúsítják – nem egyenesen arányos az érdek kifejtettségének szintjével. Sok esetben a nemzeti érdekre való hivatkozás a cselekvés legitimálását szolgálja, és nincsenek kibontva az érdek-relációk, az állampolgárok számára egyáltalán nem világos, hogy miért is az az érdek, amire hivatkozva a politikai cselekvés megtörténik.

A nemzeti érdekre való hivatkozás gyakorisága – mint azt a mellékelt példák is tanúsítják – nem egyenesen arányos az érdek kifejtettségének szintjével. Sok esetben a nemzeti érdekre való hivatkozás a cselekvés legitimálását szolgálja, és nincsenek kibontva az érdek-relációk, az állampolgárok számára egyáltalán nem világos, hogy miért is az az érdek, amire hivatkozva a politikai cselekvés megtörténik.

2

A másik probléma, hogy a politikai aktorok gyakran összetévesztik saját érdekeiket az ország érdekével. Hume ezt annak idején úgy fogalmazta meg, hogy „Mi sem biztosabb annál, hogy az emberek jobbra saját érdekeiktől vezettetik magukat, és akkor sem terjed túl messzire gondolkodásuk, amikor nemcsak magukkal gondolnak”. De nem pusztán arról van szó, hogy a politikus kognitív zavarától vezérelve nem tudja megkülönböztetni saját magát, a nemzet egészétől, egója egybeolvad a nemzettel, hanem ez egy tudatosan alkalmazott hatalompolitikai eszköz is egyben, melyet az identitáspolitika felerősödése tesz egyre inkább dominánssá, ugyanis a polgároknak sokkal könnyebb (disszonancia nélkül) azonosulni egy olyan politikai közösséggel, mely a nemzeti érdek kizárólagos letéteményese, már-már azonos a nemzettel, mert ez olyan szabadsággyököket kínál fel az kapcsolódáshoz, amelyhez az egyén hazaszeretetének és nemzeti azonosságtudatának kialakulása után könnyű kapcsolódni. Ráadásul ez egy kizárólagos identifikáció, mert ha ez a kapcsolódás létrejön, akkor a kialakuló azonosságtudat olyan képzetet generál, melyben a rivális politikai közösség a nemzeten kívüli vagy nemzetellenes tartományba kerül, ezáltal erősödik a törzsi szembenállás, amely ellehetleníti átjárást éppúgy, mint a párbeszédet.

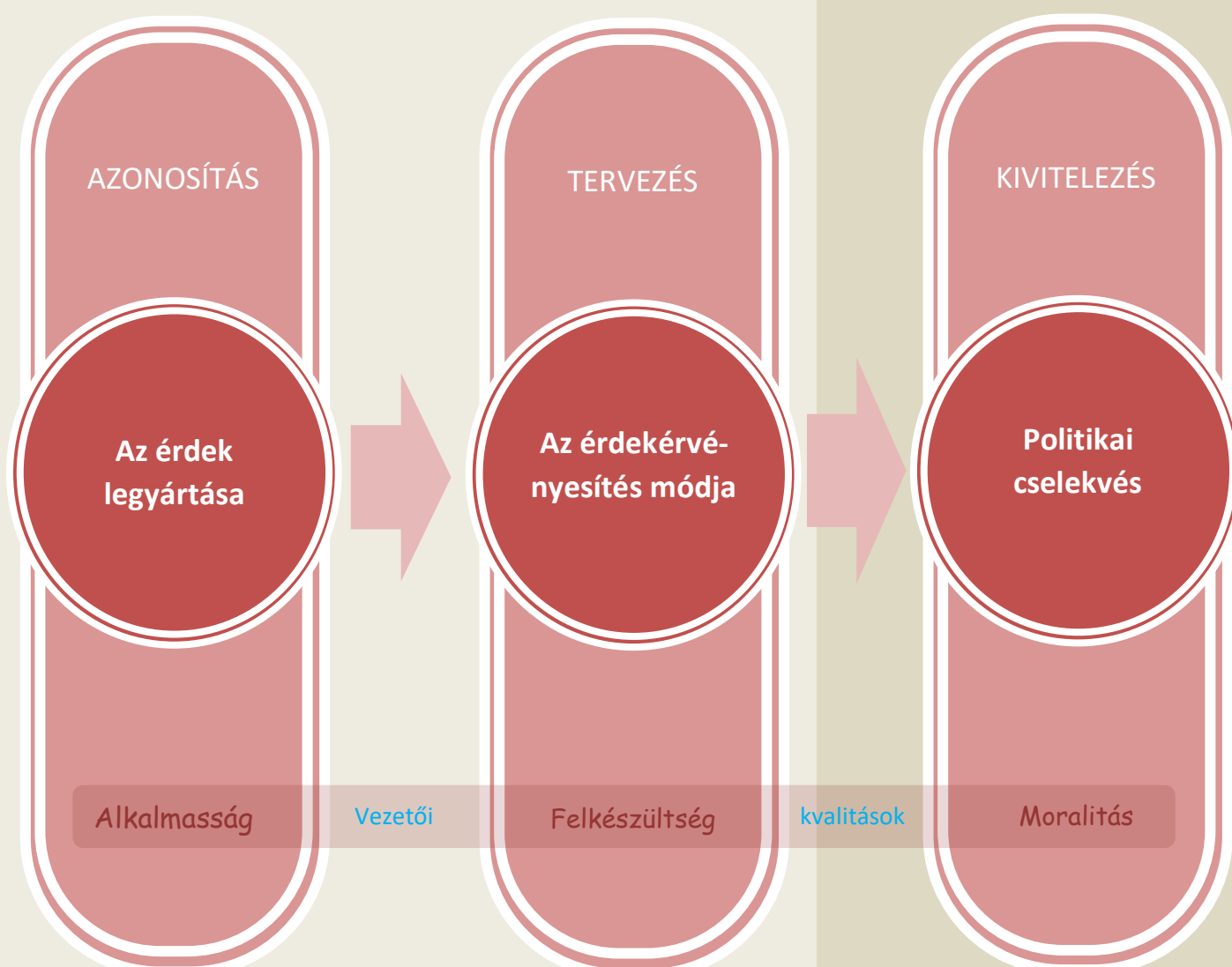
3

A döntés minősége és legitimitása kerül ezen a ponton a középpontba. Ugyanis döntés a kapocs a politikai cselekvés és az érdek között (más megközelítésben a döntés is szerves része a politikai cselekvésnek, ezt különösebb logikai döccenő nélkül el is fogadhatjuk, azzal a kitéttel, hogy a döntés a politikai cselekvés jól lehatárolható pregnáns aktusa – döntés nélkül nincs politikai cselekvés). Ha döntésnek nincs kapcsolata nemzeti érdekekkel, akkor felmerül a kérdés, hogy mire vezethető vissza. Persze egy ország vezetésének döntési struktúrája egy végtelenül bonyolult ok-okozati rendszer, és legtöbbször csak sokszoros áttételen keresztül vezethető vissza egy döntés egy érdekre. A különböző döntésméleti irányzatok sokféleképpen írják le a döntés megszületésének szabályszerűségeit, nekünk itt csak egyetlen motívum fontos, hogy van-e a döntés és az érdek közötti kapcsolat.

A harmadik probléma – elméleti szempontból talán a legizgalmasabb –, hogy a politikai vezetők gyakran nincsenek tisztában se azzal, hogy mi a saját érdekük (vagy pártjuk érdeke), se azzal, hogy mi az ország érdeke. Az érdek ugyanis nem a fán terem, nem lehet letépni az ágról, mint egy pirosalmát, az ingujjal megtörölgetni, és beleharapni. Nem is a szél fújja be az ablakon és nem a kávézacsból kell kiolvasni, hanem le kell gyártani. Szakpolitikai vonalon ez azt jelenti, hogy minisztériumi osztályok, háttérintézmények, nemzetbiztonsági szolgálatok, agytrösztök, lobbicsoportok, független szakértők, tanácsadói testületek, bizottságok elkészítik saját szakértői anyagaikat, javaslataikat, aztán ezek bekerülnek a politikai döntéshozatal olvasztótégelyébe, és ha átjutnak a hatalompolitika szűrőjén is, akkor oksági viszonyba kerülnek/kerülhetnek a politikai cselekvéssel. Ugyanez a metódus jellemző a pártérdek legyártására is, csak sokkal kisebb léptékben. Ha a nemzeti érdekre való hivatkozás mellé következetesen nem társul érdemi okfejtés, nyílt diskurzus, tehát nem tárul fel az érdek kauzális szövege, az lényegében három okra vezethető vissza. Első: az érdek fedésben van, tehát ha explicitté válna, azonnal sérülne maga az érdek (jellemzően nemzetbiztonsági, ellátásbiztonsági érdekek tartoznak ebbe a körbe). Második ok: az ismerethiány (lásd 2. elméleti probléma), amikor a politikusok ösztönösen, vagy valódi indok nélkül hivatkoznak a nemzeti érdekre döntéseik meghozatalakor. Harmadik, amikor a vezető tisztában van azzal, hogy az adott döntését saját érdek (vagy pártérdek) mozgatja, miközben nemzeti érdekre hivatkozik, és ezért a politikai cselekvés nem is vezethető vissza semmilyen nemzeti érdekre.

Érdeklánc

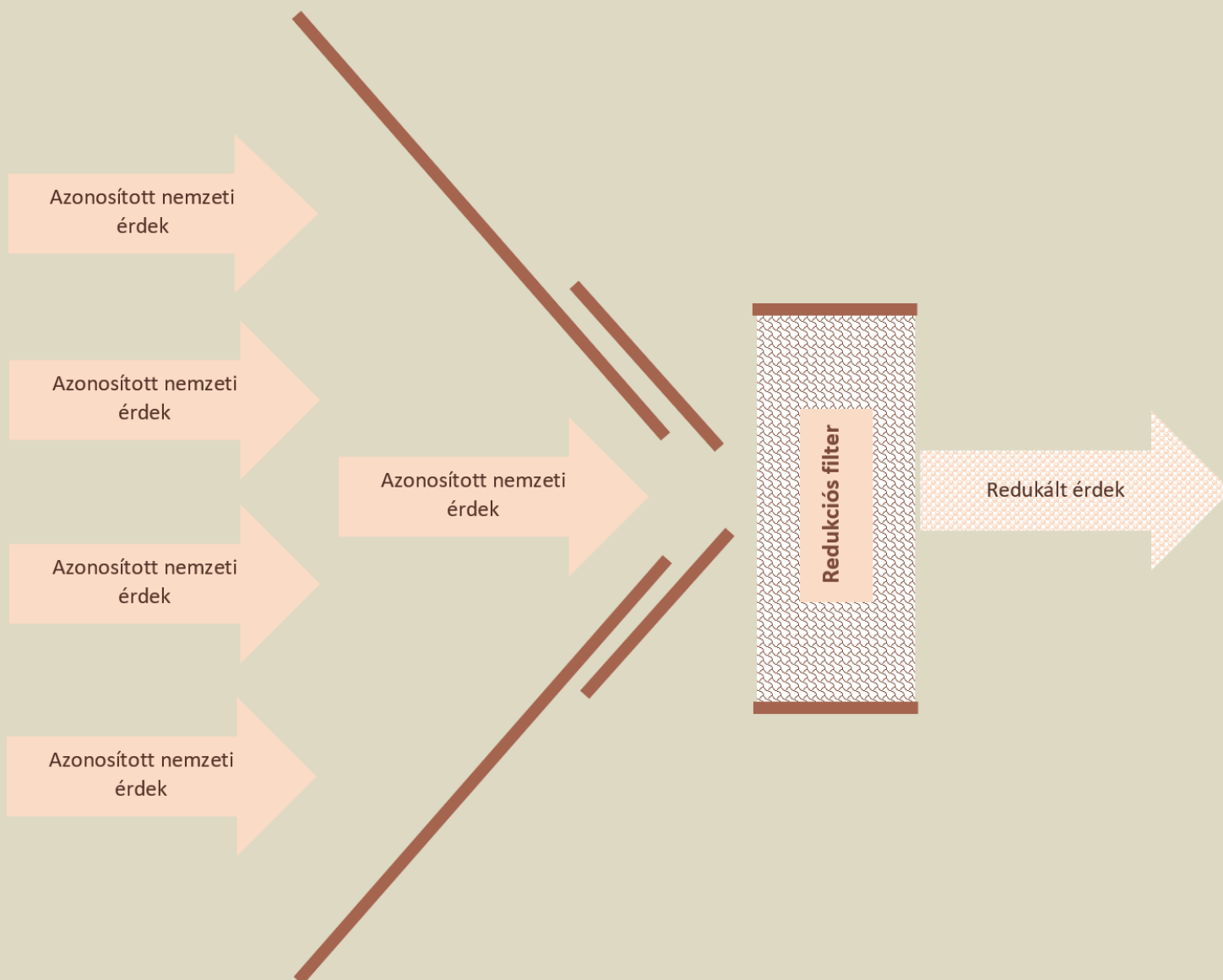
Egy ideális világban egy politikai vezetőnek (illetőleg egy meghatározó politikai erőnek) van kiértelt és konzisztens képe arról, hogy mi az ország érdeke, van elképzelése arról, hogy hogyan érvényesítheti ezeket, és lépéseit, döntéseit ennek szellemében tervezi meg. Próbáljuk meg modellezni hogyan is fest, ha ebből a logikai láncból bármelyik elem hiányzik, és nézzük meg, mit történik, ha ezekhez hozzárendeljük a normatív vezetői kvalitást.

Érdek-redukció

De nem pusztán arról van szó, hogy az a vezető aki [a] nem képes az ország szellemi erőforrásait felhasználva kinyerni és desztillálni mi is az ország érdeke, az alkalmatlan (ld. 1. ábra); [b] valamint az a vezető, aki a saját apparátusát és társadalmi szövetségeseit nem képes rávenni arra, hogy egy életképes stratégiát dolgozzanak ki eme érdekek érvényesítésére, az felkészületlen; [c] illetőleg az a vezető, amelyik nem képes a nemzeti érdekeket saját – vélt vagy valós – érdekei elé helyezni, az becsstelen.

A polarizáció egy bizonyos szintjén megjelenik ugyanis az a jelenség, hogy a szemben álló felek a nemzetet fenyegető legnagyobb veszélynek azt tartják, ha a másik fél kerül hatalomra. Ekképpen a nemzet elsődleges érdeke, hogy "mi" maradjunk hatalmon, és bármit is teszünk, bármekkorát is hibázunk, az még mindig eltörpül amellett kockázat mellett, hogy az ellenfél kormányozná az országot, mert az rövid úton romba döntené azt.

Az érdek-redukció egy olyan képlet, melyben a hatalmon maradás érdeke egybeolvad a nemzet érdekével, ami pedig módfelett kitágítja kormányzás morálfilozófiai játékterét, tehát, azt az erkölcsi mezőt, amely meghatározza, hogy mit szabad megtenni az ellenféllel szemben, és mit nem. Ez tulajdonképpen a polgárháborús helyzetekből és forradalmi szituációkból ismerős logika, amely a nyugati demokráciákban éppúgy megjelent az elmúlt években, mint Magyarországon, de változó formában és intenzitással; van, ahol határhelyzetekben mutatkozik meg inkább, és jelenléte nem permanens, és van, ahol áthatja a rendszert; mindenesetre a nyugati demokráciákban a jelenség nem intézményesült.

Az érdek-redukció megváltoztatja a politika természetét, lényegében – ha áttételesen is, de – kihat az élet minden területére, mivel a szakpolitikai döntések elkerülhetetlenül deformálódnak, azáltal, hogy a döntéshozatal során nem az a mérvadó, szakmailag mi helyes és mi helytelen (tehát, hogy mi a nemzeti/gazdasági/társadalmi érdek), de még csak nem is az a döntő, hogy az ideológiailag meghatározott értékrend mit diktál. Minden szakpolitikai döntés – a szakmai/ideológiai mérlegelés mellett – felkerül még egy mérlegre, mely azt méri, hogy az adott lépés segíti-e a hatalmon maradást, avagy nem, illetve biztosítja-e az ellenfelek távoltartását a hatalomra kerüléstől, vagy sem.

Szuverenitás-abszolútizáció

Ha egy vezető a nemzeti érdekre hivatkozik, hamarosan előkerül a szuverenitás obligát kérdésköre is, amit a fenti idézetek kontextusa eminensen illusztrál. Ebben az értelmezési mezőben a szuverenitás megőrzése, kiterjesztése inherens nemzeti érdekként jelenik meg. A nemzeti érdek-diskurzus az esetek kilencven százalékában abszolútizálja a szuverenitást és egydimenziós keretben értelmezi. Ebben az értékrendben egy képzeletbeli tengely pozitív végpontján a teljes szuverenitás helyezkedik el, és minden folyamat, vagy döntés, amely távolabb löki az országot ettől a ponttól, az szükségképpen rossz és a nemzeti érdekekkel ellentétes.

Azonban, ha ebben az egydimenziós mezőben közelítünk a kérdéshez, akkor gyakorlatilag egyetlen államnak sem érte volna meg csatlakozni az Unióhoz. A szuverenitás (meghatározott területeken történő) közös gyakorlása ugyanis az abszolút szuverenitás csökkenését eredményezi. Azonban ez nem egy zéró összegű játszma, mivel, ha az adott nemzeti érdek többségbe kerül a szupranacionális szintén (tehát ha megegyezik a tagállamok többségének érdekével), akkor éppenséggel tágul a szuverenitás, megsokszorozódik az adott ország érdekérvényesítő képessége; ha pedig kisebbségbe kerül (az érdek), akkor értelemszerűen szűkül a szuverenitás.

A kortárs politikai közbeszédben a szuverenitás és a bevándorlás kérdésköre kéz a kézben járnak, ahol a szuverenitás dilemmája kerül szóba, ott hamarosan előjön a bevándorlás témája; és ahol bevándorlás tematikája merül fel, ott hamarosan felbukkan a szuverenitás érvrendszer. Persze többről van szó annál, hogy a két komponens egymás triggereként funkcionál a diszkurzív térben. A valós politikai folyamatok szintjén is megmutatkozik ez a kétirányú kölcsönhatás. A menekülthullámok valóban új lendületet adtak a szuverenistáknak; a szuverenizmus erősödése pedig rendre középpontba állítja a migrációt, mint problémakört. A globalizált világban a szuverenitás kontúrjait egyre nehezebb megrajzolni, a migráció tematizációja viszont kitűnő eszköz arra, hogy a szuverenitás plasztikusabb, kitapinthatóbb, eladhatóbb legyen, a szuverenisták jelenleg a migráció megállításában látják és láttatják szuverenitás megőrzésének/kiterjesztésének kulcsát. A Brexit-kampánynak is ez volt a forrponja, és Trump megválasztásának is döntő motívuma volt.

Amikor a nemzeti érdek, a szuverenitás és a bevándorlás tematikája találkozik, ott mindig valamilyen komoly fordulat következik be, feltéve, hogy olyan erőteret alkotnak, amelyben az érdek-redukció vagy a liberális demokrácia egyensúlyának megbillenése megágyaz a szuverenitás abszolutizációjának. Az érdek-redukció, a szuverenitás és a migráció ok-okozati összekapcsolódása megváltoztatta mind a regionális, mind a világpolitikát, és ez alól Magyarország sem kivétel. Az érdek-redukció itthon is megváltoztatta a politika természetét, de ez a változás specifikus formát öltött, mivel összekapcsolódott a politikai tapasztalat sajátos hazai mintázatával, és ebből a kapcsolatból formálódott az Orbán-rezsim. De hiba lenne ezt a konstrukciót a rendszer oldaláról megközelíteni. Bár egyre cizelláltabbak és mélyrehatóbbak a rendszerdefiníciós kísérletek, ezek valójában csak a felszínt kapargatják, mert a rendszer ebben az esetben csak eszköz. Csupán a kereteket biztosítja ahhoz a politikai létmódhoz, amit hard politics-nek neveztünk el. Ennek természetrajzát, elemzésünk következő részében tárjuk fel.